

ПЕДАГОГИЧЕСКИ АНАЛИЗ НА БЪЛГАРСКИЯ МУЗИКАЛЕН ФОЛКЛОР В ПРОГИМНАЗИАЛЕН ЕТАП

Борислав И. Борисов

PEDAGOGICAL ANALYSIS OF BULGARIAN MUSICAL FOLKLORE IN THE UNDERGRADUAL STAGE

Borislav I. Borisov

ABSTRACT: The report presents a pedagogical analysis of Bulgarian musical folklore in the secondary school (grades 5-7) systematizing folk songs for performance and music-folk works for perception (listening) in grades 5, 6 and 7. The rituals and customs, the music and folklore areas and the holidays the students study are analyzed. Information is given about the music curriculum for each class of the high school stage and a conclusion is drawn about the Bulgarian musical folklore in music education from grades 5 to 7.

KEY WORDS: Folklore, music, folk songs, rituals, customs, holidays, curriculum, high school.

Българският музикален фолклор в 5. клас

Обучението по музика в прогимназиален етап е насочено към овладяване на базисни знания, умения и отношения, свързани със спецификата на музикалното изкуство във всичките му разнообразни прояви и с изграждането на музикалноизпълнителски, музикалноаналитични, когнитивни, социални, творчески и други компетентности у ученика, в контекста на задължителните ключови компетентности за учене през целия живот съобразно Европейската референтна рамка.

В музикалнообразователния процес по музика в пети клас се създават условия за по-нататъшно развитие на музикалните способности като съществен фактор за пълноценно общуване с музиката и успешно реализиране на музикалните дейности. В хода на учебната работа се развиват уменията за работа в екип, съобразяване с мнението на другите, стимулират се креативно поведение и интерес към начините за търсене, съхранение и разпространение на музикална информация. Акцентът се поставя върху знания за българския фолклор и българското професионално музикално творчество след Освобождението, знания за музикалните форми, жанрове и принципи на формообразуване, както и умения за разпознаване, сравняване и интегрирането им в другите области на образователния процес.

Посочените в учебната програма теми за нови знания не бива да се обвързват с ред и последователност на урочната единица, а да бъдат въведени във всеки от часовете чрез подходящ художествен музикален материал [3].

Според М. Борисова „Проблемът за трансмисията на фолклорна музика в днешните образователни институции засяга кръг от въпроси, свързани с актуалните програми и учебната литература по музика, с професионалната практика на учителите и тяхната музикалнофолклорна подготовка, както и с приложението на ефективни педагогически технологии, отговарящи на изискванията на съвременните образователни условия и тенденции“ (Борисова, 2013:61)

Учениците в пети клас се запознават с три от музикално-фолклорните диалектни области в България – Родопска, Тракийска и Пиринска. Така те успяват да натрупат слухови представи за специфичните мелодични и метроритмични особености, които отличават визираните фолклорни области.

Първата музикално-фолклорна област, с която учениците се запознават в 5 клас е **Родопската**. „Сравняването на основните музикални белези на българите – мохамедани и българите – християни показват общи белези – пентатоника, типична орнаментика, общо специфично мелодично развитие“ (Борисова, 2010:104) От Родопската област в пети клас се

изучават песните „Пустоно лудо и младо“, „Рипни, Калинке“ и „Стига ми са момне ле навдигай“. Творбите за слушане, с които се запознават петокласниците са песните „Излез е Дельо хайдутин“, „Вечеряй, Радо“ в автентичен и обработен вариант на Филип Кутев и „Бела съм, бела, юначе“. За възприемане са поместени и „Сворнато хоро“, шопска и родопска гайда и „Гайдарски мелодии – 100 каба гайди“. В материала за Родопската фолклорна област се разказва легендата за Орфей, споменава се за ежегодния фолклорен събор в Рожен, характера на родопските хора и песни, най-характерните инструменти, начинът на пеене, обяснение на диалектни думи и особености, какво е това безмензурна песен, орнаменти и начинът им на изпълнение. Учениците научават понятия като изпълнител и репертоар.

Следващата фолклорна област, с която се запознават петокласниците е **Тракийската**. В нея се изучават песните „Дене, мъри“, „Походих, мамо, погледах“ и „Мари, Марийко“ като последната песен е представена като под област на Тракия – Странджа. Песните, които са поместени за възприемане са „Калиманку, Денку“, „Вилай мома, Лазаре“ и „Притури се планината“, а от инструменталните творби – Хоро „Трите пъти“, „Тракийско настроение“, „Вретенарска ръченица“, „Нестинарско хоро“ и танц „Буенек“. В материала за Тракийската фолклорна област се разказва за тракийската песен и нейният характер, обичаят нестинарство, пролетните младежки игри „Филек“, особеностите на тракийското хоро и на песните, най-характерните инструменти и размери, начинът на пеене и обяснение на диалектни думи и особености.

Третата фолклорна област, с която се запознават петокласниците е **Пиринската**. В нея се изучават песните „Китчице, буйна лобода“, „Девоиче, бело, цървено, джанъм“ и „Море, кога одех“. Песните, които са поместени за възприемане са „Планино, Пирин“, а от инструменталните творби – „Тамбурашка мелодия“ и хората „Ширто“ и „Джангурица“. В материала за Пиринската фолклорна област се разказва за видовете пиринският двуглас и начинът им на изпълнение, особеностите на пиринските хора и песните, най-характерните инструменти, размери и танци, начинът на пеене, обяснение на диалектни думи и особености.

Учениците имат два часа за наблюдение на българска народна музика, който според мен не е достатъчен, за да добият представа за богатството на нашия фолклор. Фолклорните области, които изучават петокласниците са: Петокласниците се запознават и с композитори, които са създали творби върху фолклорни мотиви и обработки на народни песни като: Панайот Пипков, Никола Атанасов и Маестро Георги Атанасов.

Представят се и есенно-зимни празници като Димитровден, Никулден, Игнажден, Бъдни вечер, Коледа, Нова Година, Богоявление (Йордановден) и Ивановден, като по-подробно се запознават с Коледа и Коледуване. Друг обред, с който се запознават е Нестинарството, Кукери и пролетно-летни празници и обичаи като Баба Марта, Благовещение, Гергьовден, Св. Св. Константин и Елена, Еньовден, Великден, Месни и Сирни Заговезни, Тодоровден, Лазаровден и Цветница [6].

Изводи и обобщение за българският музикален фолклор в 5 клас:

1. Фолклорният песенен материал, предвиден за изучаване и изпълнение не е твърде много, но детайлната работа и довеждането му до художествено завършено изпълнение може да осигури формирането на музикално-слухови представи на основата на характерните за фолклора ладови структури.

2. Фолклорните творби за слушане надвишават като количество песните за изпълнение, което при добре организирано от преподавателя възприемане, би повишило интересите на учениците спрямо българския музикален фолклор.

3. Създадени са предпоставки петокласниците да развият музикално-слуховите си способности повече чрез възприемане на фолклорна музика, отколкото чрез нейното изпълнение.

4. Обичайно-обредната система заема подобаващо място в учебния материал, което би довело до формирането на познания за древните културни практики на българина.

5. Учениците имат два часа за наблюдение на българска народна музика, който не е достатъчен, за да добият представа за богатството на нашия фолклор.

Българският музикален фолклор в 6 клас

Обучението по музика в VI клас е насочено към овладяване на базисни знания, умения и отношения, свързани със спецификата на музикалното изкуство във всичките му разнообразни прояви и с изграждането на музикалноизпълнителски, музикалноаналитични, когнитивни, социални, творчески и други компетентности у ученика, в контекста на задължителните ключови компетентности за учене през целия живот съобразно Европейската референтна рамка. В музикалнообразователния процес по музика в VI клас се създават условия за по-нататъшно развитие на музикалните способности като съществен фактор за пълноценно общуване с музиката и успешно реализиране на музикалните дейности. В хода на учебната работа се развиват уменията за работа в екип, съобразяване с мнението на другите, стимулират се креативно поведение и интерес към начините за търсене, съхранение и разпространение на музикална информация. Акцентът се поставя върху знания за българския фолклор и българското професионално музикално творчество след Освобождението, знания за музикалните форми, жанрове и принципи на формообразуване, както и умения за разпознаване, сравняване и интегрирането им в другите области на образователния процес. Посочените в учебната програма теми за нови знания не бива да се обвързват с ред и последователност на урочната единица, а да бъдат въвеждани във всеки от часовете чрез подходящ художествен музикален материал.

В шести клас учениците имат възможност да се запознаят с ладово-интонационните и ритмични особености на фолклорни образци от западно-диалектната Шопска област и от източно-диалектните области-Северняшка и Добруджанска [4]. Първата музикално-фолклорна област, с която учениците се запознават в 6 клас е **Шопската**. В нея се изучават песните „Дилмано, Дилберо“, „Леле, Свашке“, „Море, чича рече“ и „Що ми домилело, мамо“. Творбите за слушане, с които се запознават шестоокласниците са пайдушко хоро и ръченица из „Тракийски танци“ - Петко Стайнов, „Седна лудо да вечера“ - Бистришки баби, „Марко Еленка прощава“, Граовско хоро и копаница. В материала за Шопската фолклорна област се разкрива характера на шопските хора, танци и песни, най-характерните инструменти, начинът на пеене, шопският двуглас и обяснение на диалектни думи.

Следващата музикално-фолклорна област, с която шестоокласниците се запознават е **Северняшката**. В нея се изучават песните „Недо ле, Недке“, „Мятало Ленче ябълка“ и „Чие е това момиче“. Творбите за слушане, с които се запознават учениците са „Любе, любе, първо, любе“, Ганкино хоро, копаница, „Какво сей хоро извило“, „Елено, моме, Елено“. В материала за Северняшката фолклорна област се разкрива, характера на северняшките хора и песни, най-характерните инструменти, начинът на пеене, обяснение на диалектни думи и особености.

Другата музикално-фолклорна област, с която шестоокласниците се запознават е **Добруджанската**. В нея се изучават песните „Изгряла е месечинка“, „Стано, Станчице“ и „Калино, Малино“. Творбите за слушане, с които се запознават учениците са „Лале ли си, зюмбюл ли си“-автентично изпълнение и обработка на Филип Кутев, Ръченик, „Из опас“-добруджанска тройка и „Дай, Боже дъжд“. В материала за Добруджанската фолклорна област се разкрива, характера на местните хора и песни, най-характерните инструменти, начинът на пеене, обяснение на диалектни думи и особености. И тук отново ще отбележа, че предвидения един час за наблюдение на българска народна музика не е достатъчен за формиране на обобщени представи за характера и богатството на българския музикален фолклор.

Модернизираният фолклор, характерен за националния стил в българската музика, в учебниците е представен чрез имената и творчеството на композитори като Филип Кутев, Панчо Владигеров, Петко Стайнов, Любомир Пипков, Веселин Стоянов и Марин Големинов. В учебника за 6 клас е отделено място на значението, характера и начинът на танцуване на **българските народни танци**: Право хоро, Добруджански Ръченик, Чичово хоро, Граовско хоро и Копаница. Учениците се запознават с обреди и обичаи като Бъдни вечер, Коледа, Нова Година и обичаите за дъжд - Пеперуда и Герман с техните значения, действия, смисъл и обредни текстове [7].

Изводи и обобщение за българския музикален фолклор в 6 клас

1. Народните песни, предвидени за активната музикална дейност – изпълнение на музика не са много на брой, което от една страна създава благоприятни условия за достигане на завършено художествено изпълнение, а от друга страна извежда на преден план особено

важната функция на другите музикални дейности за опознаване на българския музикален фолклор. Преобладават хумористичните жизнерадостни песни като „Дилмано Дилберо“, „Леле свашке“, „Изгреяла месечинка“, „Мяталo Ленче ябълка“

2. Фолклорните творби за слушане, в сравнение с песните за изпълнение, са по-застъпени и биха могли да бъдат оптимално използвани за опознаване музикалния език на фолклора.

3. Има основание да се прогнозира, че шестокласниците ще развият слушателски навици на основата на български музикален фолклор и в по-малка степен изпълнителски умения за интерпретация на народни песни.

4. Елементите от празничната обредна система са богато представени, което е благоприятно условие за опознаване на традициите в древната култура на българина.

5. Предвиденият един час за наблюдение на българска народна музика не би могъл да доведе до пълни представи за фолклора от застъпените музикалнофолклорни диалектни области.

Българският музикален фолклор в 7 клас

Основните тематични акценти, заложи в програмата по музика в седми клас, предполагат задълбочаване на придобитите в прогимназиален етап на основното образование базисни знания и компетентности за основните дейности в обществената музикална практика: изпълнение на музика, възприемане на музика и музикално творчество; за по-важните елементи на музикалната изразност – мелодия, ритъм, метрум, темпо, динамика, тембър; за основните формообразуващи принципи и музикални форми; музикалните жанрове и видовете многогласие; за красотата и разнообразието на българския песенен и танцов фолклор, обреди и традиции; за основните периоди в развитието на българската музика, в т.ч. и популярната, за ролята и значението на медиите. В музикалнообразователния процес по музика в седми клас се създават условия за по-нататъшно развитие на музикалните способности като съществен фактор за пълноценно общуване с музиката и успешно реализиране на музикалните дейности. В процеса на дейностите, изнесени в извънучилищна обучаваща среда, се натрупват впечатления и богат социален опит относно реалния работен творчески процес на различни вокални и инструментални музикални формации.

В хода на учебната работа се създават умения за работа в екип, съобразяване с мнението на другите, стимулират се креативно поведение и интерес към начините за търсене, съхранение и разпространение на музикална информация за възможностите на съвременната озвучителна техника като фактор за качеството на концертните изяви. Учебната програма е структурирана в таблици и представя учебното съдържание тематично чрез очакваните резултати от обучението по всяка тема и свързаните с нея понятия. Водещ принцип при определянето на темите е разграничаването на основните видове дейности, присъщи на урока по музика. В този смисъл темите не са представени в задължителна последователност, а предполагат работата по тях да се преплита във всеки урок на принципа на спираловидното развитие на уменията, натрупване на представите и изграждане на понятията [5].

В седми клас учениците придобиват по-богати познания за музикалния фолклор от различните музикално-фолклорни области.

Песенният репертоар за изпълнение и творбите за слушане са разнообразни по отношение на диалектна принадлежност. Тук откриваме „Катерино моме“ и „Йовано Йованке“ от Пиринска област, „Дилмано Дилберо“ – от Шопска област, „Ганкино хоро“ от Северняшка област, „Ела се вие превива“ от Родопска област“, „Калиманку Денку“ – от Странджа. Във връзка с преговора на Шопска област се изпълняват песените „Провикна се Недината майка“ и „Чичовите коньe“, а от Северняшка област – „Седянка“

На основите на натрупани слухови представи за българския музикален фолклор от различни музикалнофолклорни области, учениците могат да се ориентират в музикалния език на фолклора и да съпоставят и разпознават диалектната принадлежност на различните образци.

Учениците имат само един час за наблюдение на българска народна музика, който според мен не е достатъчен, за да добият представа за богатството на нашия фолклор.

От **фолклорния обреден календар** са застъпени:

1. Жътва с нейните особености – значение, ритуали и песни като е направена съпоставка с литературната творба на Елин Пелин „По жътва“;

2. Седянка – Същност, значение, действия, цел и песни, които по своя характер били весели, закачливи и игриви;

3. Фолклорна сватба – значение, подготовка, обредни действия, времетраене, цел, символно значение на музиката, сплитане на косите на булката, ритуално бръснене на младоженеца, раздяла на булката с близките.

В учебника за 7 клас е отделено място за значението, характера и начинът на танцуване на **българските народни танци** в миналото и тяхното вплитане в творби на български композитори [8].

В контекста на горното изложение може да се обобщи, че в учебния материал фолклорните образци за слушане и изпълнение са разнообразни в диалектно отношение при все че фолклорните области предназначени за преговор са Шопска и Северняшка. Познанията за древния бит и култура се разширяват чрез включване на фолклорни практики като жътва, седянка, сватба. По-скромно е присъствието на българските народни танци.

Изводи и обобщение на българския музикален фолклор в 7 клас

1. Постигнато е относително равновесие между песенния репертоар и произведенията за слушане.

2. Създадени са предпоставки учениците да развият в еднаква степен уменията за възприемане и изпълнение на народни песни и инструментални фолклорни творби.

3. Обредите и обичаите заемат голямо място в учебния материал за седми клас, което се очертава като фактор с положително въздействие върху опознаването на древния бит и култура.

4. Учениците имат един час за наблюдение на българска народна музика, който не е достатъчен, за да добият представа за богатството на нашия фолклор.

5. Не е обърнато специално внимание на българските народни танци, поради което народните песни не биха могли пълноценно да се усвояват в контекста на традиционния синтетичен комплекс – музика, поезия, танц.

Опознаването на български музикален фолклор е фактор с особено важно значение за нравственото и духовно развитие на децата, както и за развитието на музикално-слуховите способности на основите на типичните за фолклора монодически ладови структури. Съхраняването на традициите започва от семейството и училището, и ако тази нишка бъде скъсана, би настъпил момент, когато красотата на българския музикален фолклор ще остане неразбрана за следващите поколения, тъй като те няма да познават музикалния фолклорен език и тогава едва ли би се пробудил интереса им към традиционната култура на нашия народ с цялото и разнообразие и богатство.

Приложение 1 – Песни за изпълнение и творби за възприемане в прогимназиален етап:

В учебника по музика за 5 клас на издателство „Просвета“ – София, с авторски колектив Вяра Сотирова, Росица Драганова, Галунка Калоферова и Здравка Матеева, учениците изучават следните народни песни за изпълнение и фолклорни творби за слушане:

Народни песни за изпълнение:	Фолклорни творби за слушане:
<ol style="list-style-type: none"> 1. Пустоно лудо и младо 2. Рипни, Калинке 3. Стига ми се, момне ле, навдигай 4. Бужи, бужи, Коледо 5. Дене, мъри 6. Походих, мамо, погледах 7. Мари, Марийко 8. Китчице буйна лобода 9. Девойче бело, цървено, джанъм 10. Море, кога одех 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Из Вила й мома, Лазаре 2. Седна лудо да вечера 3. Излел е Дельо хайдутин 4. Вечерай, Радо 5. Сворнато хоро 6. Гайда от шоплука 7. Из Гайдарски мелодии 8. Из Бела съм, бела, юначе 9. Из Стани нине, господине – коледарска песен 10. Трите пъти 11. Тракийско настроение 12. Кавал – пример 13. Из Вретенарска ръченица 14. Нестинарско хоро 15. Калиманку Денку 16. Из Притури се планината 17. Из Планино Пирин 18. Из Тамбурашка мелодия 19. Девойче бело, цървено, джанъм 20. Ширто 21. Джангурица 22. Тарамбука 23. Зурни и тъпан 24. Джура гайда

В учебника по музика за 6 клас на издателство „Просвета“ – София, с авторски колектив Вяра Сотирова, Росица Драганова, Галунка Калоферова и Здравка Матеева, учениците изучават следните народни песни за изпълнение и фолклорни творби за слушане:

Народни песни за изпълнение:	Фолклорни творби за слушане:
<ol style="list-style-type: none"> 1. Дилмано, Дилберо 2. Леле, Свашке 3. Море, чича рече 4. Що ми домилело, мамо 5. Сбирайте се, малки моми 6. Недо ле, Недке 7. Мятало Ленче ябълка 8. Чие е това момиче 9. Изгряла е месечинка 10. Стано, Станчице 11. Калино, Малино 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Тракийско настроение 2. Излел е Дельо хайдутин 3. Седна лудо да вечера 4. Марко Елена прощава 5. Музикални инструменти от Шоплука 6. Граовско хоро 7. Копаница 8. Дилмано, Дилберо 9. Стани Нине, господине 10. Любе, любе, първо, любе 11. Ганкино хоро 12. Какво сей хоро извило 13. Елено, моме, Елено 14. Музикални инструменти от Северна България 15. Лале ли си, зюмбюл ли си 16. Из „Опас“ 17. Ръченик 18. Дай, Боже дъжд 19. Калино, Малино 20. Фолклорна плетеница 21. Петър плет плете 22. Нестинарско хоро

В учебника по музика за 7 клас на издателство „Просвета“ – София, с авторски колектив Вяра Сотирова, Росица Драганова, Галунка Калоферова и Здравка Матеева, учениците изучават следните народни песни за изпълнение и фолклорни творби за слушане:

Народни песни за изпълнение:	Фолклорни творби за слушане:
1. Провикна се Недината майка 2. Седенка се кладеше 3. Чичовите конъе 4. Катерино, моме 5. Йовано, Йованке 6. Полегнала е Гергана 7. Омиле ми, Ягодо	1. Калино, Малино 2. Дилмано, Дилберо 3. Ганкино хоро 4. Каля си жътва жънеше 5. Ела се вие, превива 6. Тонина ръченица 7. Из „Калиманку, Денку“ 8. Чичовите конъе

Литература:

1. Борисова, М. (2013) Децата и фолклорът. Имеон, Пловдив
2. Борисова, М. (2010) Към въпроса за генезата на българския музикален фолклор. В: За интегративните процеси в съвременното музикознание и образование. Университетско издателство „Паисий Хилендарски“, Пловдив.
3. Учебна програма по учебния предмет музика за V клас (общообразователна подготовка) <https://www.mon.bg/bg/2000>
4. Учебна програма по учебния предмет музика за VI клас (общообразователна подготовка) <https://www.mon.bg/bg/1998>
5. Учебна програма по учебния предмет музика за VII клас (общообразователна подготовка) <https://www.mon.bg/bg/1690>
6. Учебник по музика за 5 клас – Просвета 1945 – Вяра Сотирова <http://bg.e-prosveta.bg/fulldemo/Iy6QRyNk66-823/108?page=1>
7. Учебник по музика за 6 клас – Просвета 1945 – Вяра Сотирова <http://bg.e-prosveta.bg/fulldemo/Vy9p2lOoNL-878/142>
8. Учебник по музика за 7 клас – Просвета 1945 – Вяра Сотирова <http://bg.e-prosveta.bg/fulldemo/gmQBr5fBT5-831/261>

Борислав И. Борисов
докторант по методика на обучението по музика
научен ръководител: доц. д-р Таня Бурдева
Катедра Музика
e-mail: bobi9006@abv.bg